

Az idegennyelvi kommunikációs kultúra fejlesztéséről

Egy lehetséges vázlat

SZ. TÓTH GYULA

Az intézményes (iskolai) idegennyelv-tanításnak Magyarországon régre visszamenően kimutatható hagyománya van.

E közép-kelet-európai, több nemzetiségű országban, politikai, gazdasági és kulturális ambíciók nyomán több nyelvkultúra hatása jelentkezett, ami – tananyagként – az oktatási rendszerben is megjelent. Ilyen a latin, a görög, a német, a francia, a nemzeti-ségi nyelvek, az olasz és az angol nyelv. Az iskolai nyelvtanítás elsősorban a gimnáziumot és a felsőoktatást vette célba. A tananyagok a "magas kultúrák" elemeit igyekeztek közvetíteni, kitüntetetten kezelték a klasszikus irodalmat és a grammatikát. A századforduló táján és azt követően a nyitott országhatárok mobilitásra adtak lehetőséget. A politikai, a gazdasági, a kulturális területen folytatott tevékenységek (például: svájci nevelőintézetekben való tanulás, szakmatanulás Németországban, politikai emigráció, több nemzetiségűek közös katonáskodása, mezőgazdasági kereskedelem az olaszokkal stb.) a mindennapi kommunikáció, a "konyhanyelv" szintjén hatottak a nyelvtudásra. A jó nyelvhasználat, az idegennyelvi kultúra ismerete azonban csak keveseket érintett.

1945 után az idegennyelv-tanításban gyökeres változás állott be. Az orosz mint *első számú idegen nyelv* rátelepedett a közoktatásra. Az országok közötti mobilitás megszűnt, vagy – még a Szovjetunióval is – korlátozottá vált. Ez a fajta oroszitanítás – a megcélzott tömegeket tekintve – nem fejlesztette ki a mindennapi kommunikációt és az orosz kultúra értékeit sem közvetítette. A hatalmi szóval történő "ráerőszakolás" a magyar emberek többségét elidegenítette a szovjet-orosz kultúráról és az orosz nyelvtől is.

Az oktatáspolitikai nagyon szűkre szabott teret azért adott más nyelveknek is. Megengedte például a németnek mint nemzeti-ségi nyelvnek, valamint – *az ún. második idegen nyelv* kategóriájába sorolva – néhány más nyugati nyelvnek a tanítását. Ezek – elsősorban az angol, a német, a francia, az olasz, a spanyol, – csendesen, különböző mértékben, de szívósan fennmaradtak. A második idegen nyelv tanítása a *tanulók szűk körét* érintette, de az mind a középiskolában, mind a felsőoktatásban eredményesen működött mind a mindennapi, mind a szakmai és művészeti kommunikációban. A nyelvek által közvetített kultúrák értékei pedig fejlesztően hatottak.

1989-től a közoktatás idegennyelv-tanításának teljes rendszere összeomlott. Az új helyzetben a nyugati nyelvek tanulása iránt erős igény jelentkezik. Kielégítésére az iskolák oldaláról nagy ambíció, a politika és az oktatáspolitikai részéről támogató készség mutatkozik. (Ebbe a folyamatba a régebben működő és egyre szaporodó nyelvviskolák is besegítenek. Működésük mennyiségileg kimutatható, eredményességük általában kikapinthatatlan.)

A közoktatás az egyre növekvő igényeket sem mennyiségileg, sem minőségileg nem tudja kielégíteni. Nincs elegendő nyelvtanár, sok helyen kellő nyelvtudás nélkül tanítanak, elfordul, hogy képzetlenül. Kevés a nyelvi program – és főleg kevés az ol-

csó taneszköz. Ezek egy része sincs megalapozva a szükséges diszciplinákkal, nem integrálják az anyanyelvtanítás rendszerét stb. Ezen programok taníthatósága nehézkes. Az idegennyelví civilizációt bemutató értékek kiválasztása esetleges, olykor ömlesztve kerülnek be a tankönyvek mellékleteibe. Így nem találják el a tanulócsoportok érdeklődését, nem ambicionálják a tanulókat az idegennyelví kultúra megismerésére. A több évi tanulás eredménye alacsony hatékonyságú marad.

E szorult helyzet láttán eredeti (külföldön készült) – önmagukban nem rossz – nyelvi programok "bevetésére" is sor kerül. Ezek többnyire mechanikus adaptálások nem illeszkednek a *tanulót érintő tananyagrendszer egészébe*. Így nem érhetik el a kellő hatásfokot.

Pár éve beindultak a kéttannyelví gimnáziumok. Létük szakmailag indokolt, a második világháború előtti igen eredményes elődök gyakorlatát folytatják, a hazai a hazai idegennyelvtanítás rendszerének részét képezik. (De csupán bizonyos funkciókat vállalhatnak át az egészből. Egyelőre az önmaguk elé kitűzött feladatok megoldásával küszködnek. Olyan szakmai kérdésekre kell válaszokat adniuk, mely tantárgyakat, miként, milyen taneszközökkel lehet eredményesen tanítani idegen nyelven úgy, hogy a tanítás az adott diszciplína követelményeinek megfelelő tudást eredményezzen.)

A kötelező oroszitanítás megszűnése leginkább az általános iskolában élezi ki idegennyelvtanításunk gondjait. Nevezetesen, hogy a szakma nem fordított kellő figyelmet más nyelvek általános érvényű tanítására, illetve programok kidolgozására. (Az általános iskola harmadik osztályától folytatott, hagyományokkal rendelkező, tagozatos idegennyelvtanítás a magyar gyerekek nagyon kis részét érinti.

Gyarapítja a gondok számát, hogy nincs tisztázva a közoktatásban folyó idegenyelvtanítás státusa. Időnként az idegen nyelv szolgáltatásként – választható tantárgyként jelenik meg. (Más tantárgyak esetében ez föl sem merül. Ezt a funkciót a nyelviskolák egy része egyébként jól ellátja, ám a gyermek egész személyiségére ható fejlesztését már nem vállalják.) A több éves iskolai nyelvtanulás külső nyelvvizsgákon nyerhet érvényes, minősített nyelvtudást. Így a közoktatás igényes nyelvtanárainak a nyelvvizsgák követelményei felé kell terelniük a más célokat, más tartalmakat hordozó tananyagot. Egyértelműbb és gazdaságosabb lenne, ha a megalapozott iskolai nyelvtanítás is beépülne egy objektív követelményrendszerbe, és a tanulási időszak végén: mondjuk egy tízéves alapoktatást, valamint a középfokú oktatást lezáró, külső vizsgáztatók által "biztosított" vizsgán a *produkción hivatalos nyelvtudássá* minősülne.

A közoktatásban folyó idegennyelvtanítás "felerősítését" szolgálná az is, ha a tanító- és tanárképző főiskolák bővítenék idegennyelvi pedagógusképzésüket (ez irányban történtek lépések), és a jelöltekben kifejlesztenének egy idegennyelvi kommunikáció tanítását szolgáló képességegyüttest.

Célkitűzés

Az egész világra nyitó Magyarország célja, hogy a *nemzetközi kommunikációban jól eligazodó, abban résztvevő, s a nemzet javára hasznosan működő szakemberei* legyenek. Ehhez átfogó idegennyelvi *képzési rendszerre* van szükség, amely nyitott a nyelvek széles körére, a különböző iskolatípusokra és haladási szintekre többféle programot fejleszt, kínál, s a nyelvtudást objektív követelményrendszerben teszi mérhetővé és minősíthetővé.

Bármely idegen nyelv tanítását *kisiskoláskorban* célszerű beindítani, építve a gyerekek motiválhatóságára és a különösen jól fejleszthető képességekre. A tanulóknak és a tanároknak biztosítani kell az adott civilizációval való gyakori személyes találkozást

(külföldön eltöltött nyelvtanulással és külföldi szakemberek hazai közreműködésével). Érdemes élni a külföld által felkínált lehetőségekkel. Így esély van arra, hogy a hazai közoktatásból kikerülő fiatalok többsége megbízható és működő idegennyelvi kommunikációs kultúrája révén résztvegyen a nemzetközi kommunikációban.

A közvéleményben és a politikai intézmények szintjein egyértelmű az a vélemény, hogy nagy szükség van idegen nyelvek használatára. Az idegennyelvi kommunikációs kultúra *szélesebb alapú és minőségi* kimunkálásához, elsődlegesen, meg kell határozni a számításba jövő nyelveket. Értéktani és kultúrtani szempontok alapján szorgalmazni kell minden olyan civilizáció kultúrájának és jelrendszerének a tanítását, amelyek segítségével a magyar kultúra (mint befogadó közeg) megerőmtheti az önmagát felmutató, alakító, s nemzetközileg is érvényes szintézist. Hogy egy adott település egy iskolájában melyik nyelv tanítását vezetik be, meghatározzák az értéktani és kultúrtani szempontok, a választott pedagógiametodika, a település nyelvi, szociális, kulturális sajátosságai és igényei, az iskola szakmai ambíciói és a szükséges eszköz-feltételek. Mindezek – de csakis ezek! – határozhatják meg a tanítható nyelvek számát, és döntenek el, hogy melyik *lehet* a kötelező nyelv.

A kulturális kormányzat és a pedagógiai szakemberek közeli feladata, hogy megteremtsék a sikeres idegennyelvi kommunikációs nevelés anyagi, jogi, szakmai feltételeit, amelyek között *széles körben többféle* idegennyelvi kommunikációs program indulhat be. A folyamatráfordítás nyomán, a követelményrendszer működtetésével *valósítani lehet az eredményeket*.

Szakmai háttér

Amikor egy kommunikációs központú, a civilizációs értékeket magába foglaló, megbízhatóan működő idegen nyelvtudás-tanítás kimunkálásába fogunk, számolni kell azal, hogy az eredményességhez hosszabb távú, az *iskolai időszak egészét* igénybe vevő folyamatokra van szükség. Figyelembe veendő az anyanyelvi közeg erős – gátló hatása. Az idegen nyelv tanulását felgyorsítja, és a tanulónak önbizalmat adó képesség-alapozást biztosíthat az idegen nyelvtérületen eltöltött tanulási idő. Ezt a tényezőt a tanulás irányítóinak be kell kalkulálniuk, mint feltételt és (a tanulási folyamat érettebb szakaszaiban) biztosítani érdemes.

Mindezekből következően az első idegen nyelv tanulásának beindítását a kisiskolák korra tesszük. Ekkor a programok építhetnek a kisgyerek akusztikai jelészlelő-, jelfogó és -tároló képességeire. Ha nyelvészetiileg, kommunikációelméletileg kimunkált, a tanulók érdeklődését figyelembe vevő, jól strukturált, az anyanyelvtanítás rendszerére épülő programot működtetünk, amely az életkorhoz és az egyes tanulók képességeihez igazodik, akkor korán kiépíthetők az idegennyelv-tudáshoz szükséges *alapképességek*. Ha például az általános iskola első osztályában kezdjük a nyelvtanítást (a szóbeliség elsőbbségét biztosítva, az írott nyelv fokozatos bevezetésével, helyes ejtési és játékos gyakorlatokkal, nyelvi tréningezéssel), a *negyedik osztály befejezésére* kifejleszthető a tanulóknál egy biztos beszédértés, beszéd (reprodukción, produkción), folyamatos hangos olvasás, alapozó helyesírás, fordítás, szótárhasználat. Mindezek egyrészt alapjai a következő évek bővülő tananyagainak (például a nyelvtan, a publicisztikai nyelv, a szakmai nyelv, az irodalom, a civilizációs ismeretek elsajátításának), másrészt *előkészítik* a második idegen nyelv tanuláshoz szükséges ismeret- és képességegyüttest.

Mikor induljon az első idegen nyelv tanítása, kik tanulják, mikor és hogyan lépjen be a második idegen nyelv? A hazai és a nemzetközi – kísérletekkel igazolt – gyakorlatban egyértelmű: e kérdéseket nem szabad sémák közé szorítani. Helyi feltételektől,

pedagógiai kompetenciáktól, nyelvi programoktól függően több megoldás képzelhető el. Mi, a magunk felfogása és pedagógiai tapasztalataink nyomán, egy életképes változatot írunk le. Kifejtett nézeteinkből talán érthető: szeretnénk elkerülni, hogy valamely idegen nyelv ún. első számú, hatóságilag kinevezett nyelvként kerüljön be az iskolába. Az első idegen nyelv tanítása – a gyerekek bizonyos körét érintve – megkezdődhet: 1., az óvodában, 2., 6 éves korban, 3., 8–10 éves korban, tehát az általános iskola harmadik osztályától kezdődően (de az ötödik osztályban mindenképpen javasolva). Az első idegen nyelv beindítása 6 éves korban az *anyanyelven gyorsan haladó* tanulók számára célszerű. 8–10 éves kortól a tanítás – lehetőség szerint – terjedjen ki valamennyi tanulóra. A második idegen nyelv azon gyerekek számára javasolt, akik a 12 éves korban (az általános iskola 1–6. éve után) sorra kerülő vizsgán megfelelő eredményt érnek el. (Itt is elképzelhető más megoldás: gyorsan haladó vagy speciális iskolafokozatot – például ún. kiskimnázium – kezdő tanulók 10 éves korukban indulnak a második idegen nyelvvél. Előzetes felmérés vizsga ajánlatos.) A 14, ill. a 16 éves korban letett kötelező vizsga után a tanuló dönti el, hogy folytatja-e vagy befejezi az adott nyelv iskolai tanulását.

Ezekből következően tehát a *nyelvtanítás menete* a következőképpen nézhetne ki:

1. ciklus (6-tól 14 és/vagy 16 korig nyolc-tíz éves oktatás):

- a) *legalább* egy (bizonyos helyi nehézségek esetén: *lehetőleg* egy) nyelv;
- b) *lehetőleg* kettő (esetleg több) nyelv;

2. ciklus (6-tól 18 éves korig alap- és középfokú oktatás):

- a) *legalább* kettő (helyi feltételek nyomán: *lehetőleg* kettő) nyelv;
- b) *lehetőleg* több nyelv.

A nyelvtanítás-tanulás *eredménye* a következőképpen alakulna:

a) 8–10 éves oktatási ciklus után, az iskolából kikerülő tanulók túlnyomó többsége 14–16 éves korban *legalább* egy idegen nyelvet tud.

b) 12 éves oktatási ciklus után, az érettségiző tanulók túlnyomó többsége *legalább* két idegen nyelvet tud.

Fejlesztő program

Az idegennyelvi kommunikációs kultúra fejlesztését természetesen többféle program szolgálhatja. Olyan programokra van szükség, amelyek különböző tartalmakat hordozva, különböző tanulási-tanítási funkciók ellátása mellett, életkorokat céloznak meg. Például egy általános, mindennapi szakmai, művészeti, irodalmi stb. tematikájú – itthon kifejlesztett, külföldön készült, adaptált – programnak nem egy iskolai osztályra kell (és lehet) szerveződnie – s főként: nem íródnia –, hanem a tanulók idegennyelvi *haladási szintjét* kell követnie.

A saját – értékközvetítő és képességfejlesztő programon belül, a kisiskolás kortól felépített franciatanítás során folytatott több éves fejlesztő munkánk eredményei alapján, a tapasztalatokat összegezve, föllálíthatunk egy általános programvázat, amely a céloknak, a haladási szinteknek, a funkcióknak megfelelően épül ki.

Az idegennyelvi kommunikációs kultúra fejlesztése az alábbi területekre terjed ki:

a) beszédértés – beszéd (szóbeli szövegértés – szövegalkotás, helyes ejtés, nem verbális eszközök használata);

b) olvasás-önművelés (szótár-, könyv-, könyvtárhasználat, a sajtó és a tömegkommunikációs eszközök használata);

c) írás-helyesírás-nyelvtan;

d) írásbeli szövegalkotás a mindennapi, a publicisztikai, a művészi, a szakmai és a tudományos közlés műfajában;

e) fordítás szóban és írásban;

f) az idegen nyelvi civilizációról szóló ismeretek, az idegen nyelvi civilizáció és a magyar nyelvi civilizáció kapcsolatáról szóló ismeretek.

Emlékezzünk Márai Sándor gondolatára: "Magyarország is csak a minőség igényével élhet és maradhat fenn az új Európában, nincs módunk közepszerűnek lenni". Az idegennyelvi kommunikációs kultúra eme minőségnek nélkülözhetetlen eszköze.

Örkény-pályázat

A MÉRTEK Építészeti Stúdió Kft. és a Magyar Napló szerkesztősége pályázatot hirdet Örkény István születésének 80. évfordulója alkalmából, prózaírók számára. Maximum 10 gépelt oldalas (26x26 leütés) kisprózákat várunk, egy pályázótól legfeljebb hármat (lehetőleg 3 példányban).

A pályázaton részt vehetnek mindazok, akiknek 1991. december 31-ig nem jelent meg önálló kötetük. A pályázat célja a legújabb prózai törekvések feltérképezése, ezért elsősorban fiatal, pályakezdő írók jelentkezésére számítunk.

A pályamunkákat a Magyar Napló szerkesztői bírálják el.

A MÉRTEK Építészeti Kft. által felajánlott díjak: egy első díj: 35.000,- Ft, egy második díj: 25.000,- Ft, egy harmadik díj: 10.000,- Ft.

A szerkesztőség a díjazott és az arra érdemes munkák első közlésének jogát fenntartja.

Minden beérkező kéziratot megőrizzük. A beküldés határideje: 1992. április 5.

A kéziratokat az alábbi címre kérjük: Magyar Napló Szerkesztősége, 1426. Budapest, Pf. 108.

A borítékra kérjük ráírni: Örkény-pályázat.

Eredményhirdetés és díjátadás: a Könyvhéten.